

Škola za pokrokem

Zpracováno pro připravovanou knihu "Intelektuál ve veřejném prostoru"

Od školy se změna nečeká.....	1
Svět se mění	3
1. Rychlost, se kterou rychlost změn světa roste, roste.....	4
2. Škola ztratila monopol na vzdělávání	6
3. Informace ztrácejí hodnotu.....	8
4. Změnily se motivace k práci i ke studiu.....	10
5. Síla peněz a fetišizace konkurenceschopnosti.....	12
Ostatní	13
Co bude se školou dál?.....	14

Svět se mění, škola prodlévá, zatím. Jak dlouho ještě může?

Tyto úvahy jsou věnovány škole, školství, vzdělání a vzdělávání. Chci poukázat na změny ve světě a společnosti, které již probíhají, nebo zanedlouho nastanou, a které školu a vzdělávání nejvíce zasahují. I když řada změn ve světě souvisí s rozvojem technologií, samotné technologie nejsou nejdůležitější, klíčové jsou změny ve fungování a v hierarchii hodnot ve společnosti. V centru mé pozornosti jsou mnohem více školy základní a střední než univerzity.

Od školy se změna nečeká

Pokud byste si mohli vybrat mezi moderní nemocnicí a nemocnicí s vybavením a lékaři z roku 1930, kde byste nechali své dítě operovat? Anebo třeba výlet s rodinou do Paříže. Jeli byste raději novou Oktávií nebo Škodou Populár z roku 1938? Pokud nejste vášnivým milovníkem veteránů, případně nechcete trápit své blízké, jistě pojedete raději Oktávií. A nemocnici z třicátých let minulého století by pro své dítě volil snad jen člen nějaké zvrácené sekty. Pro ilustraci ohromného pokroku během posledních devadesáti let jsem mohl vybrat téměř cokoliv jiného.

Když se však zeptáte, kdo by své dítě poslal do školy, jak ji známe třeba z filmu Škola základ života, tedy na klasické gymnázium první republiky, mnozí by zajásali. Je zřejmé, že spousta lidí pokládá 80 let starou školu za lepší než školu současnou.

Proč tomu tak je?

Za prvé. Mnozí lidé jsou přesvědčení, že v celé společnosti trvale dochází k erozi hodnot, které pokládají za cenné. A škola jako společenská instituce nejen vychází z hodnot společnosti, ale je také zodpovědná za jejich zachování. Pokud bychom je tedy chtěli vštípit svým dětem, jistě by škola z 30. let k tomu byla vhodným prostředím. Otázkou ale je, zda by se to takové škole mohlo dařit v dnešní společnosti s jejími dnešními hodnotami, zda by taková škola mohla vůbec dnes fungovat. A hlavně jak by fungovala s dnešními žáky.

Ve filmu ovšem téměř každý nalezne vzpomínku na své mládí, na svoji školu. Často tak více než nápravu erodujících hodnot jde o nostalgii za ztraceným mládím a víru, že dříve bylo lépe.

Za druhé. Většinu lidí bude lákat tradovaná kvalita prvorepublikového školství. Úroveň učitelů byla nepochybně vyšší. Už jen to, že profesor na gymnáziu měl vysokoškolské vzdělání, znamenalo, že patřil k velmi úzké elitě národa, měl zajištěnou dobře placenou práci a v každé společnosti patřil k honoraci. Mnozí z nich byli významnými osobnostmi veřejného či vědeckého života. Ve filmu je navíc líčena střední škola, kde studovala necelá dvě procenta nejlepších, což je méně, než dnes dosáhne na titul Ph.D. Úroveň studentů byla tedy také nutně nesrovnatelně vyšší, než na jakékoliv současné střední škole.

A za třetí. Na rozdíl od medicíny či automobilů, kde je pokrok patrný na první pohled, se fungování školy za těch devadesát let příliš nezměnilo. A nejen za devadesát let.

Obrázek vlevo¹ je datován rokem 1774, obrázek vpravo je z 21. století. Dobrý pozorovatel si všimne vývoje: kachlová kamna nahradilo ústřední topení, okna jsou větší, oblečení jiné ... Co dalšího se změnilo? 240 let vývoje, zdá se, do metod a forem vyučování nepřineslo významnější změny. I když jsme z mnoha stran zásobováni informacemi o projektovém vyučování, skupinové či týmové výuce, e-learningu, využití počítačů a mnoha dalších, stále ještě v naprosté většině případů vypadá výuka tak, že před tabulí stojí učitel a vykládá žákům něco, co mu bylo někým jiným předepsáno. Žáci poslouchají, popřípadě si dělají zápisky. Dnes, stejně jako před více než dvěma stoletími. Rozdíl je často jen v tom, že tabule je bílá a píše se na ni fixem, nebo dokonce interaktivní a je na ní možné promítnout obrázek. Mimochodem obrázek školy z roku 1774 nebyl samoúčelný, byl to výukový obraz používaný ve vyučování – Zlatokorunská škola měla 69 takových obrazových tabulí.

Pokud se ale škola jen málo změnila, jakou výhodu přináší ta dnešní oproti stavu před devadesáti lety? Není divu, že mnozí by dali přednost té staré, ať už z nostalgie za starými časy nebo prostě kvůli tehdejší kvalitě učitelů i kvalitě (spolu)žáků. Za samozřejmé totiž pokládají, že jejich děti by do takové školy chodily. Tím ovšem směřují kvalitu založenou na tehdejší vysoké selektivitě s dnešním univerzálním právem na vzdělávání. Obojí ovšem bohužel mít nelze. Poněkud překvapivé je, že většina veřejnosti si tuto neslučitelnost

¹ zdroj: <http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/img.php?img=1945&LANG=cz>

neuvědomuje a i značná část intelektuálních elit dává přednost prvému², samozřejmě, pokud se selekce nedotýká jejich dětí.

Těžko si představit, že bychom dnes, kdy se k maturitě připravuje více než desetkrát větší podíl populace než v třicátých letech, mohli najít dostatek stejně kvalitních středoškolských profesorů, jací učili v třicátých letech, ani kdyby takovou kvalitu měli všichni pedagogové škol vysokých, není jich na to dost.

Pokrok je sice stále fascinující, ale dnes už nás tolik nepřekvapí, že každý měsíc přicházejí na trh nová lepší, kvalitnější, bezpečnější, „chytřejší“ auta, že se každou chvíli dovídáme o pokrocích v medicíně, o nových lécích, nových metodách léčení, o prodlužování lidského života. Zároveň nás ale neudivuje, že neslyšíme o pokroku v pedagogice, o nových postupech v učení, kterými se žáci naučí snáze, rychleji, více, „chytřejí“, efektivněji a s menšími nároky na práci učitelů. Tedy přesněji řečeno, občas něco takového čteme a slyšíme, ale devadesát či dvě stě třicet let zkušeností nás naučilo nevěřit, že by to školu mohlo nějak podstatněji změnit. Jak bylo řečeno, „pokrok“ se odehrává stále v téže třídě se stále tímž vzdělávacím modelem.

Svět se mění

Svět kolem nás se mění rychle. Jako celek i v jednotlivých částech. Které změny jsou z hlediska školy důležité? Mnohé z nich jsou důsledkem vývoje technologií a vědeckého pokroku – vznik a rozšíření osobních počítačů, internet, mobilní telefony, pokroky v medicíně či farmacii, Google, Wikipedia, Facebook. Tyto technologické novinky však samy o sobě nemají na školu významný vliv, přestože některé z nich mohou být ve škole využity jako nástroj výuky. Jejich dopad na školu není většinou o mnoho větší než nahrazení bílých kříd barevnými. Otázkou zůstává, zda ICT a jiné technologie nemohly změnit nebo v budoucnu nezmění školu mnohem podstatněji. Zatím se to však nestalo. Přímý vliv na celkové fungování škol je ve skutečnosti mnohem menší než vliv, který technologie měly na vývoj v ostatních odvětvích. Vzpomeňme medicínu či automobily.

Technologický pokrok však podporuje, zrychluje či dokonce sám přináší změny ve fungování celé společnosti. Mění vztahy a hodnotové hierarchie, mění ekonomiku, mění způsob trávení volného času, mění trh práce. Mění budoucnost, klade morální a etické otázky. A právě tyto změny a otázky jsou pro školu, školství a vzdělávání ty klíčové. Změny ve fungování celé společnosti ovšem mají kromě technologií i další příčiny - ideologické, politické, sociální, ekologické atd. O nich nepochybně v tomto sborníku napíšou povolanější.

Dlužno ještě podotknout, že člověk, jako biologický druh, se nezměnil. Je pořád stejný, jako byl, dejme tomu, ve starém Řecku a Římě. Naše biologická podstata, náš mozek je stále stejný – například jsme rádi ve skupině s dalšími lidmi, rádi překonáváme vlastní možnosti, zajímáme se o nové věci, zakládáme rodiny atd. Malé děti se rodí stále stejné, hodnoty, hodně formované evolučně nejstaršími oblastmi mozku (zejména limbickým systémem), se v podstatě nijak zásadně nemění³.

Škola má na jedné straně zabezpečit uchování kulturní a duchovní kontinuity i sebeidentifikaci společnosti. Současně se od ní očekává, že bude naplňovat obecný cíl vzdělávání – připravit žáky na život. Tedy jistě ne na život ve světě minulém, ale v tom současném, se všemi změnami, ke kterým v něm dochází. Ba co víc, je to ještě mnohem

² Jde o pozoruhodný jev a problém. Proč intelektuální elity jen málo reflektují výhody dnes téměř univerzálního přístupu k vyššímu vzdělávání?

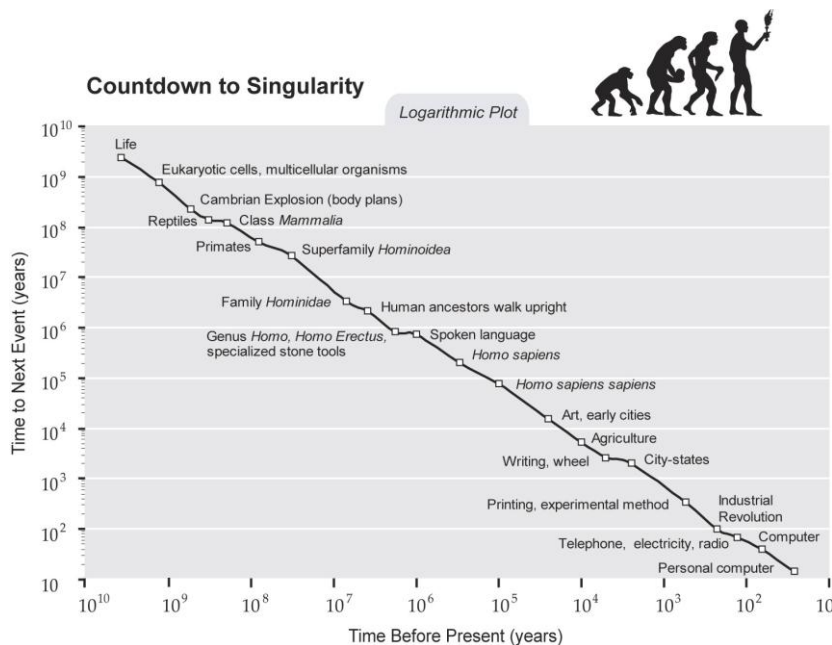
³ Za myšlenku posledního odstavce děkuji Arnoštu Veselému.

dramatičtější. Škola má připravit žáky **na život ve světě, ve kterém budou žít, v budoucím světě** se změnami, které teprve přijdou a které neznáme. Vždyť do školy chodí dnes ti, kteří budou žít a rozhodovat o tomto světě za deset, dvacet či čtyřicet let.

Je vůbec možné žáky na budoucí vývoj nějakým způsobem připravit? A je toho škola v její současné podobě schopna?

1. Rychlost, se kterou rychlost změn světa roste, roste

Nikdo nepochybuje o tom, že svět se rychle mění. Kdysi jsem učil fyziku a vím, že každý chápe, co znamená, že rychlost je velká. Ano, už dnes je velká. Víím ale také, že ne každý gymnazista skutečně porozumí pojmu zrychlení. Rychlost roste. A rychlost, se kterou se mění svět, roste nepochybně. Dokonce i rychlost, se kterou rychlost roste, roste. Podle některých autorů rychlost změn roste dokonce exponenciálně. Vzpomeňme např. Moorův zákon⁴, opakovaně potvrzovaný více než 40 let. Ray Kurzweil shromáždil velké množství důkazů, dokládajících, že v technologiích dosahuje rychlost růstu exponenciální úroveň v mnoha dalších oblastech. Dobře to ilustruje následující obrázek⁵.

Doba mezi dvěma klíčovými momenty lidské historie se dramaticky zkracuje. Blíží se doba, kdy k takovým „klíčovými momentům“ bude docházet každý rok. Současně Kurzweil ukazuje, jak se mnohým lidem nechce exponenciálnímu růstu uvěřit – třeba při sekvencování lidského genomu byla za první polovinu času, celkem projekt trval 13 let, hotova jen desetina práce, a mnozí nevěřili, že bude projekt včas dokončen. Ale byl. Dokonce o dva roky dříve, než bylo původně v plánu. Nové a nové, exponenciálně přibývajících inovace přinesly rychlejší a levnější postupy. Nejde však jen o samotné technologie. Exponenciálně se chová například i společnost při jejich implementaci. Elektrina (1873) trvalo 46 let než pronikla do jedné

⁴ Moorův zákon je empirické pravidlo, které roku 1965 vyslovil chemik a spoluzakladatel firmy Intel Gordon Moore. Původní znění bylo: „složitost součástek se každý rok zdvojnásobí při zachování stejné ceny.“ Důsledkem tohoto zákona je např. každoročně rostoucí výkon počítačů při menších rozměrech a nižší ceně. Zdroj: Wikipedie.

⁵ Zdroj: Countdown of Singularity; <http://www.singularity.com/charts/page17.html>

čtvrtiny domácností v USA, televizi (1926) to trvalo 26 let, mobilní telefon (1983) to zvládl za 13 let, internet (1991) za sedm⁶.

Exponenciálně v čase ovšem roste i produktivita práce, počet patentů, citace v nano a bio technologiích a mnoho dalšího. V každé z oblastí s exponenciálním růstem pak nutně dochází ke kvalitativním změnám. Sekvencování genomu je dokončeno, z elektronek se staly tranzistory a z nich pak integrované obvody, nanotechnologie pronikají do každodenního života.

Zda i změny ve společnosti, ve vztazích či v hodnotové hierarchii postupují exponenciálně, nevíme, neumíme je dobře kvantifikovat. S jistotou ale můžeme říct, že přibývají, a to stále rychleji. Zrychlují se změny na trhu práce, zanikají a naopak vznikají zcela nové profese i celá odvětví ekonomiky (internet, energetika obnovitelných zdrojů, brzy péče o staré) o vzniku a zániku podniků nemluvě. Všechny prognózy trhu práce předpokládají, že dnešní žáci škol budou během života v dospělosti měnit několikrát nejen zaměstnavatele, ale i povolání či profesi.

Svět a společnost se vždy měnily a škola na tyto změny vždy reagovala. S určitým zpožděním, ale reagovala. Zahrnula do svých osnov nové vědecké objevy, přešla od olůvka a tabulky k papíru a kuličkovému peru, připustila (zpočátku nerada) využívání kalkulaček a později počítačů, postupně se snaží přizpůsobit i nové poptávce pracovního trhu po tzv. měkkých dovednostech atd.

V čem je to dnes jiné? A je to opravdu jiné? Nejde jen o zbytečnou dramatizaci situace, která tu vždy byla? Nejde. Jde o kvalitativní změnu.

Stručně řečeno, dnes škola připravuje své žáky pro život, který si nikdo z nás neumí představit. A to zde nikdy nebylo. Dnes sice už víme, že i žáci, kteří chodili do školy třeba v 60. letech minulého století, dospěli do světa, který si tehdy nikdo nedovedl představit, ale rychlost změn v té době nebyla tak očividná a my - tehdejší žáci - jsme vlastně žili s tím, že svět, ve kterém budeme žít, bude podobný tomu tehdejšímu⁷. I když to nakonec nebyla pravda, ve škole nám to nevadilo. Svět se tehdy měnil relativně pozvolna, změny, které přicházely, dokázala společnost přijmout, na přizpůsobení bylo dost času. Čím jdeme dále do historie, tím spíš se blížíme stavu, kdy během jednoho lidského života, navíc zpravidla mnohem kratšího než dnes, se vlastně ve společnosti nic nestalo. Na jaře zasel a na podzim sklídl, oženil se, postavil dům, měl děti. Syn, stejně jako otec, s pluhem po dědečkovi. Lidé umírali s pocitem, že vše zažili, narození, svatbu, smrt, válku, bídu i nemoc. Nebyl důvod myslet si, že v příští generaci to bude jinak.

Pro žáky, kteří chodí do školy dnes, však už nic takového možné není. Oni za krátkou dobu svého života zažili už zrod tolika nových věcí, technologií, „tradic“, vztahů, projektů, ale i jejich zánik, že nutně vnímají svět jako proměnlivý a nestálý. Vnímají ho jinak než kterákoliv generace před tím.

Problémem pro školu tak už nejsou jen konkrétní jednotlivé změny ve společnosti, ale rostoucí rychlost a množství těchto změn. Škola zatím nikdy neřešila otázku, jak připravit žáky pro svět, který si nedovedeme představit a jehož podobu můžeme předvídat jen částečně a hypoteticky. Škola nikdy nečelila skutečnosti, že žáci jsou si této nepředvídatelnosti vědomi. Problém je o to větší, že se svojí povahou vymyká dosavadním problémům a nemáme tedy

⁶ Zdroj: Mass Use of Inventions; <http://www.singularity.com/charts/page50.html>

⁷ Většina z nás například nevěřila, že se dožije konce komunismu.

žádnou metodu, návod ani zkušenost, které by nám pomohly nalézt řešení. Zatím ale škola tento problém ani nezačala vážně řešit.

2. Škola ztratila monopol na vzdělávání

Kdysi to bylo tak, že co se člověk nenaučil ve škole, těžko se dozvěděl odjinud, pokud to samozřejmě nebylo součástí každodenního života. Dnes stále více z toho, co víme a umíme, známe odjinud než ze školy.

Škola s hromadnou výukou, tak jak ji známe, plně fungovala již na konci 18. století, od té doby se výuka, interakce mezi učitelem a žákem ve třídě, příliš nezměnila. Ještě v první třetině dvacátého století mohl učitel přijít do třídy, ukázat obrázek tygra a vykládat dětem, že tahle „kočka“ žije v Indii a je tak velká a silná, že zabije a sní krávu. Děti zíraly s otevřenými ústy. Dnes nic takového možné není, ani s tygrem ani s čímkoliv jiným. Díky televizi, internetu, mobilním telefonům, tabletům, GPS, digitálním fotoaparátům, celosvětovému prosíťování si děti od malička rozšiřují svůj obzor a vědí tak často víc než učitel. Autorita školy a učitele bývala založena mj. na tom, že dětem přinášeli informace, které jinde prostě nebyly nebo byly obtížně dostupné.

Kdo se o tygrovi neučil ve škole, už se o něm v životě nemusel dozvědět. Mimochodem, poznáte tygra, pandu, kosatku, supa, tučňáka, delfína? Jistě že ano, všechny. A odkud víte, jak vypadají? Ze školy? Nejspíš ne, tahle zvířata ve školních učebnicích zvířat nebývají. Mnohé z toho, co víme a umíme, a co intuitivně přikládáme škole, ve skutečnosti známe odjinud. Podíl toho, co se naučíme jinde, významně vzrůstá.

Celý svět, veřejný prostor kolem nás, se stal zdrojem informací, které na nás tlačí ze všech stran. Televize, rozhlas, internet, snadno dostupné časopisy a knihy, tablety, video v mobilu, a to vše od raného mládí. Nic z toho ještě na konci 19. století neexistovalo. Škola ano.

Zvláštní postavení ve vzdělávání má reklama, která se vtírá na každé volné místo naší pozornosti. Marketing se snaží nějak změnit naše vnímání světa, naše hodnoty, naše jednání. V čem se to liší od školy? Nepochybně v cíli – cílem marketingu je prodat. Obrat marketingu v rozvinutých zemích není menší než polovina z nákladů celého školství. A liší se ještě v něčem podstatném? Klíčový je jeden rozdíl. Marketing se rychle vyvíjí, zdokonaluje své metody⁸. Práce v marketingu je prestižní, dobře placená a kreativní. Efektivitu marketingu lze měřit penězi. Nic z toho škola nemá, a tak i zde lze očekávat, že vliv marketingu na vzdělávání poroste.

Stále méně je tak možné chápat pod vzděláním výlučně to, co lze získat ve škole vzděláváním. Pedagogická teorie už dlouho rozlišuje formální (školní) učení, neformální učení, třeba na pracovišti, které ale nevede k získání formálního vzdělání (titulu), a nakonec učení informální, které je součástí každodenního života a často jej ani jako učení nevnímáme. Pokud v titulku této kapitoly i kdekoliv jinde v tomto textu mluvím o vzdělání a vzdělávání, myslím nejen formální vzdělávání, ale vzdělání a vzdělávání v širokém smyslu slova, tedy včetně vzdělání informálního.

Často ani na individuální úrovni nevíme, zda jsme nějakou vědomost či dovednost získali ve škole nebo jinde, a často tradičně přeceňujeme roli školy. A nevíme to ani celkově, ani u dospělých ani u dětí, které chodí do školy. Není třeba pro zachování kulturní kontinuity společnosti dnes důležitější televize než škola? Nevím. Zvláštní je, že tento problém nikdo nezkoumá. Máme jen nepřímé a dílčí poznatky. Například víme, že výsledky jednotlivých

⁸ Např. v neuromarketingu se sleduje mozek zákazníka pomocí magnetické rezonance během nakupování.

žáků v mezinárodních srovnávacích testech více závisejí na vzdělání rodičů než na konkrétní škole.

Nepochybné ale je, že situace je zcela odlišná, než byla před sto lety, a nepochybné je, že podíl vzdělání, které každý získává mimo školu, se stále zvětšuje (kdo ví, zda ne exponenciálně). Už v roce 2009 průzkum agentury Mediaresearch ukázal, že teenageři stráví v průměru u televize, počítače a internetu víc času než při vyučování ve škole. Ve škole často nedávají pozor a zlobí, ne tak u počítače či u televizního seriálu. Podíl času soustředěné pozornosti věnovaný škole byl tedy jistě ještě mnohem menší. A to již jsou dva roky!

Můžeme si klást otázku, na co se v televizi děti dívají, co na počítačích a s internetem dělají, co se dovídají a co si odnášejí. A také můžeme spekulovat, co z toho lze pokládat za vzdělání. Byla by ale určitě chyba domnívat se, že nic. Jaký třeba mají televizní seriály vliv na normy, kterými budou mladí lidé pohlížet na své budoucí partnerské vztahy? Může při budování estetického citění škola se svými hodinami výtvarné výchovy konkurovat módě a módním časopisům? Učí se ve škole ovládání mobilních telefonů? Nejde jen o to, že to děti umějí, ale o to, že zvládnou poměrně složité principy a logiku jejich fungování. A je Facebook jen ztrátou času? Nebo je to prostor, kde dospívající mohou experimentovat s mezilidskými vztahy s menšími riziky než v reálném světě?

Roli ve vzdělávání mají i počítačové hry. I když je mnozí vnímají jako něco výhradně škodlivého, něco, v čem se děti učí především agresivitě či zahálce. To je ovšem omyl. Je řada různých her, které u dětí rozvíjejí postřeh a rychlou reakci, další rozvíjejí strategické myšlení, plánování, logické uvažování a řešení problémů, a to jistě lépe a efektivněji než některá (špatná) výuka matematiky, jiné jim přinášejí mnoho informací ze všech oblastí lidského poznání.

Moderní hry typu MMORPG (Massively Multiplayer Online Role-Playing Game), jejichž nejznámějším představitelem je World of Warcraft⁹ (WoW), jsou přímo stvořeny pro cvičení v komunikaci, dovednostech v mezilidských vztazích, v řešení problémů, zvládnání konfliktů a krizových situací, leadershipu atd. Samotná hra je promyšleným, vysoce sofistikovaným, plně interaktivním prostředím, kde se skupiny lidí setkávají ke společnému plnění složitého úkolu. Od sestavení skupiny, rozdělení rolí a zodpovědností, vůdcovství, podřízení, přes analýzu úkolů, řešení složitých problémů, řízení akce, plnění dílčích úkolů, na kterých jsou ostatní závislí, až třeba po rozdělení odměny. A to nemluvím o tom, že tyto a jiné online hry často hrají hráči posbíraní ze všech koutů světa, a tak se všichni - jen tak mimoděk - učí anglicky. Není pak překvapením, že věk hráčů Wowka je v průměru 28 let a že jej hrají i špičkoví manažeři velkých firem.

Počítačové hry jsou mimochodem hezkým příkladem toho, jak nás, v tomto případě zcela chybně, „vzdělává“ veřejný prostor. Medii šířená a všeobecně sdílená představa že počítačové hry jsou jen „střílečky“ rozvíjející agresivitu, je asi stejně oprávněná a pravdivá, jako že největším nebezpečím při koupání v moři je žralok.

Jiný příklad. Na stránkách www.TED.com najdete téměř tisíc přednášek od zajímavých, často obdivuhodných lidí z celého světa. Cílem projektu je inspirovat. A to se nepochybně daří. Jsou to „pouhé“ přednášky, žádná netrvá déle než dvacet minut. Mnohé z nich jsou doslova úchvatné, všechny jsou zajímavé. Z každé z nich si odnášíte něco nového a často důležitého

⁹ WoW hraje 11,4 milionu hráčů, kteří za to ročně zaplatí asi 2,5 miliardy dolarů, což je asi polovina celého rozpočtu českého školství. 16 % hráčů tvoří ženy. V průměru stráví hráč hrou 22,7 hodiny týdně.

pro porozumění současnému světu. Nepochybně jde o zdroj informálního učení a nepochybně jde o vzdělávání. Milióny návštěvníků, kteří si přednášky na internetu prohlédli, ani přímí účastníci, to však jako vzdělávání většinou nevnímají, spíše se tam chodí bavit. Do školy stěží přijde něco povědět Bill Gates, Jamie Oliver, Madeleine Albrightová nebo malawský mladík, který změnil život ve své vesnici tím, že z materiálů nalezených na smetišti udělal větrnou elektrárnu. Jakkoliv je jistě tento sborník příspěvím ostatních nepochybně zajímavý, nedělejme si iluze, že ho budou nějak masově číst dnešní mladí lidé (a to ani budoucí intelektuálové). Spíše půjdou na TED, který odpovídá jejich vnímání světa.

Vzdělávání se změnilo a jeho velká část se přesunula do veřejného prostoru.

Na jedné straně nás veřejný prostor vzdělává v řadě oblastí lépe, efektivněji a třeba důkladněji než škola, na druhé straně tento prostor není nijak regulován a ba není ani sledován, popisován a zmapován. Informální vzdělávání, které poskytuje, nemá žádný rámec a neumíme ho zaznamenat, měřit ani ovlivnit. Navíc - velká část veřejného prostoru je přímo či nepřímo kontrolována nějakými, často ekonomickými zájmy, např. celý marketing. Často nevíme jakými zájmy a mnohdy dokonce ani nepoznáme, že jde o záměr a něčí zájmy.

Veřejný prostor nás často vzdělává, aniž o tom víme. Co pak znamená právo na vzdělání, jak ho zaručuje ústava i mezinárodní úmluvy? Znamená jen právo vědět a učit se nebo i právo být chráněn před manipulací nesprávnými a falešnými informacemi? A jak takové právo naplňovat?

A nakonec je specifikum veřejného prostoru v tom, že jeho působení je již od nejnižšího věku dětí velmi diferencované. Veřejný prostor, v němž se pohybují čtenáři tohoto textu, není stejným veřejným prostorem, ve kterém se pohybují lidé ze sociálně komplikovaného prostředí. Zcela jiný je veřejný prostor dětí, prostor dospívajících, prostor dospělých a prostor seniorů. Veřejný prostor tak spíše společnost rozděluje, zvětšuje rozdíly v příležitostech, a tak i ve vzdělání. Pokud má škola přispívat k určité „homogenizaci“ společnosti, napomáhat rovnosti šancí, omezovat vliv sociálního a kulturního statutu rodiny, je její situace nepochybně mnohem složitější než kdykoliv dřív.

Problém školy ovšem není to, že jí ve veřejném prostoru vznikla konkurence, s velmi širokou, diferencovanou a často poutavější nabídkou vzdělávání, ale to, že tuto „konkurenci“ téměř ignoruje, nic o ní neví, nesleduje místa a rozsah jejího působení. Místo toho, aby škola využila skutečnosti, že vlastně spoustu její práce převzal a ještě mnohem více by mohl převzít někdo jiný, tváří se (většinou) jako by veřejný prostor se svým silným a často i neodbytným informálním učením neměl se vzdělávání nic společného. Škola byla po staletí zvyklá, že měla monopol na vzdělávání. Nechce si připustit, že ta doba skončila.

3. Informace ztrácejí hodnotu.

Dostupnost informací se nesmírně zvýšila a každý rok je patrný další pokrok: Seznam, Google, GoogleEarth, GoogleBooks, Wikipedia, mobilní přístup, tablety. Společnost Google si dala za úkol dosáhnout toho, „aby byly informace všeobecně přístupné a užitečné“. Zdá se, že se jí to daří.

Informace jako takové se tak stávají téměř bezcenné. Náklady na získání prakticky jakékoliv informace se snižují téměř k nule a s tím klesá i cena znalostí, tedy informací přenesených do hlav lidí.

„Kdysi se vzdělanci učili nazpaměť třeba celé pasáže z Bible. Ale dnes je "doba paměti" za námi. Kdybyste k testu posadili profesora z Harvardu a průměrného patnáctiletého studenta, vyhrál by jistě ten vzdělanější a starší. Tak tomu bylo od počátku civilizace až doposud.

Jenže pokud byste jim dnes k stejnému testu povolili přístup na internet, jist výsledkem bych si předem rozhodně nebyl.“ (Tomáš Sedláček, ekonom¹⁰)

Někteří zastávají názor, že učit se znalosti ve škole je stále nezbytné, rozuměj stále stejně nezbytné. Jako příklad se uvádí chirurg, který přece během operace slepého střeva nebude pátrat ve Wikipedii¹¹, a proto je stejně jako dosud třeba na medicíně podrobně vyučovat anatomii a mnohé další na paměť a znalosti zaměřené obory. Příklad ovšem dokazuje, jak se zastánci takového názoru mýlí. Především, žádného absolventa lékařské fakulty nepustí hned operovat lidi. Nejprve stráví několik let tím, že u operací pouze asistuje. Anatomii, kterou se teoreticky naučil, tak poznává v praxi, v souvislostech, v kontextu.

U chirurga, stejně jako v mnoha dalších profesích, je ale dnes už zcela běžné, že hledá na internetu dostupné informace o problémech, které řeší (pravda ne na Wikipedii). Nejsou výjimkou operace, na které online dohlíží vzdálený zkušený kolega. Dovedu si představit i situaci, kdy se vyskytnou neočekávané problémy a chirurg operaci přeruší a opravdu jde hledat na internet. A to pořád mluvíme o minulosti a současnosti.

Propojení člověka se strojem (s počítačem) je stále intimnější, ovládání hlasem je realitou, ovládání přímo myšlenkou se blíží, stejně jako zpřístupnění informací intimnějšími prostředky než je display. Otázku, kde končí člověk a začíná stroj, řešil mj. ve své pražské přednášce rakouský filozof a vědec Konrad Liessmann.

Častý argument učitelů „nauč se to, protože nebudeš mít pořád přístup k internetu“ upomíná na gag z předválečné grotesky, kdy Frigo telefonuje za jízdy z auta. Lidé se tehdy smáli: Jak by se dalo telefonovat z auta?

Všechny citace, které jsem zde uvedl, jsem neměl v hlavě, vše jsem „vygoogloval“. Musel jsem ovšem mít nějaké povědomí, že existují. Má-li tento text nějaký přínos, nespočívá v informacích, které přináším, natož v jejich množství, ale v jejich výběru a v tom, do jakých kontextů a souvislostí je dávám, jak s nimi pracuji.

Tak, jak klesá cena¹² informací a znalostí (informací uložených v hlavě), roste cena takových znalostí, které člověk plně ovládl, osvojil si je, propojil je s řadou dalších znalostí, má je v hlavě uloženy v kontextu a v souvislostech, vytvořil si kolem nich struktury uvažování. Jsou to tedy takové znalosti, které mu mohou dobře posloužit, kdykoliv je potřebuje. Takové znalosti budu nazývat **osvojenosti**¹³.

Problémy jsou dva. Škola nabízí svým žákům něco, co ztratilo cenu. A dokonce žádá, aby to přijali. Předávat žákům informace v podobě relativně izolovaných znalostí mělo smysl v době, kdy informace a znalosti měly velkou či alespoň větší cenu. Jakkoliv můžeme, a mnozí to dělají, argumentovat, že znalosti jsou cenné, a můžeme se my starší a staří o tom ujišťovat, a může to být v řadě případů i pravda, co to je platné, když o tom nemůžeme nebo neumíme přesvědčit žáky ve škole? A pokud o tom žáky nepřesvědčíme, škola pro ně ztrácí smysl – učit se pouhé znalosti, jejichž ceně nevěří, spíše nebudou, než budou.

¹⁰ Zdroj citace: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/tomas-sedlacek.php?itemid=7218>

¹¹ Celý článek na toto téma: http://neviditelnypes.lidovky.cz/skolstvi-edutainment-0ui-p_spolecnost.asp?c=A100105_105326_p_spolecnost_wag nebo <http://www.stolzova.cz/stolzova/view.php?cisloclanku=2009113001>

¹² Cena v přeneseném ale i v ekonomickém smyslu slova.

¹³ Volím novotvar, protože v definicích znalostí či vědomostí nepanuje shoda ani v odborných kruzích a slova informace, vědomost jsou v běžném kontextu zaměňována navzájem a také s termínem **osvojenost**, jak jej uvádím.

Než učitelka ve škole napíše na tabuli téma hodiny „Láčkovci“, má žák na lavici v tabletu s přístupem k internetu celou látku na obrazovce i s obrázky a videem. Pokud vykládá látku stále tak, jako před dvaceti let, těžko žáci uvěří ve smysl takové výuky.

Druhý problém je pak v tom, že ve škole pro přemíru předávaných informací neučíme, nebo jen málo učíme, žáky osvojenosti, neučíme je zorientovat se v informacích a znalostech, které mají, nevedeme je k tomu, aby si vytvořili potřebné struktury myšlení. Informací totiž mají dost, mnohdy dokonce příliš, a dobře chápou, že není problém získat další. Problém naopak je vyznat se v této přemíře dostupných informací a umět rozpoznat ty důležité a ty, ze kterých si mají vytvořit nejprve znalosti a pak osvojenosti.

Někteří žáci takovou potřebu plně vnímají, jiní ji jen tuší, ale naprostá většina z nich by uvítala, kdyby jim škola nabízela spíše než další znalosti, možnost získat osvojenosti. Žáci potřebují pomoc při vyhledávání, ověřování, posouzení důležitosti a relevance, analyzování informací, potřebují podporu při uvádění znalostí do kontextu, jejich propojování, při syntéze informací. Hlavně však potřebují naučit se to vše dělat sami bez pomoci a k tomu si potřebují vytvořit struktury myšlení. To se však těžko naučí, když škola stále pokládá za svůj hlavní úkol předávání informací.

4. Změnily se motivace k práci i ke studiu

Předchozí dva problémy školy úzce souvisely s technologickým pokrokem, tento má počátek v neustálém rozšiřování občanských práv a v rozrůstajících se možnostech zajištění a ochrany občanů před nepřízní osudu, v existenci štedrého sociálního systému. Bída, tresty a strach z budoucnosti jsou postupně nahrazovány blahobytem, občanskými právy, bezstarostností, jistou nezodpovědností, vírou, že se stát postará, užíváním přítomnosti. Jde o postupný vývoj řady volně souvisejících společenských jevů, které mají nepřímé, ale velmi vážné dopady na školu.

Za 240 let, co u nás trvá povinná školní docházka, se změnilo mnohé.

Např. v práci můžeme vidět soustavný a trvalý posun od náročné dřiny „pod bičem“ k práci, která mě má bavit, od poddaného přes dělníka v manufaktuře s mnoha hodinami dřiny a fyzickými tresty, přes pásovou výrobu, normy práce (případně Stachanovce) a přísné hierarchické řízení až k dnešnímu projektovému řízení, volné pracovní době a práci, která mě má především bavit. Místo přísného dohledu, přesně stanovených úkolů, trestů či pokut za neplnění norem se stále více zdůrazňují prvky pozitivní motivace, pocit radosti a uspokojení z práce, prostor pro kreativitu apod. Ideálem práce je mnohem více spíše neformální a otevřené prostředí s podporou kreativity a osobního růstu, jak se traduje např. o vnitřní kultuře Googlu a jak se snaží pracovní podmínky uzpůsobit celá řada jiných firem či organizací.

Rozvoj demokracie, trvalý posun ve vnímání práv člověka, jeho svobod, osobní nedotknutelnosti, někdy až přehnaná péče státu či EU o to, aby se nikomu nepříhodilo nic nepříjemného. Přitom od mučení, ponižujícího zacházení¹⁴ či trestů smrti v komunistických věznicích neuplynulo ani 60 let. Dnes nesmí rodiče nafackovat ani vlastnímu dítěti, chráněna jsou i práva zvířat.

Životní úroveň, alespoň v euroatlantickém prostoru, roste, podmínky života se mění. Když to zjednodušíme, rizika života bývala velká, hlad či bída byly velmi častým jevem a ohrožovaly

¹⁴ Listina základních práv a svobod, Hlava druhá, Oddíl první, Článek 7, Odstavec 2: Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.

velkou část populace. Stát rozhodně nedeclaroval, že *Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele*¹⁵, ani řadu dalších práv. To trvalo ještě v polovině minulého století.

Povinná školní docházka u nás ovšem začala ještě v době nevolnictví. Dvě generace v Rakousku-Uhersku¹⁶ pak zažily povinnou školu současně s robotou. V době, kdy se současná škola konstitovala, nic ani vzdáleně podobného současnému pojetí lidských práv ani současnému systému sociálního zabezpečení neexistovalo. Škola počítala s poslušností a kázní. Vzdělání bylo cestou, jak se bídě vyhnout či jak z ní vybřednout. Chápali to rodiče a s přibývajícím věkem i samotné děti a žáci škol. Dnes náš sociální systém poskytuje před bídou a hladem dostatečnou ochranu. Pod hranicí chudoby u nás sice podle statistik žije kolem 9 % lidí, hranicí chudoby je ale pro tříčlennou rodinu 15 000 korun měsíčně. O tom, že by taková „bída“ ohrožovala uspokojování základních životních potřeb, nemůže být řeč. A právě u některých žáků ze sociálně slabších vrstev společnosti se původní motivace k získání vzdělání jako úniku z chudoby vytrácí a není nahrazena jinou. Mnozí z nich totiž patrně ani nepočítají s tím, že by někdy řádně pracovali. Vzniká specifická skupina žáků, která o vzdělání nemá zájem¹⁷.

Ovšem motivace, která pramenila především z budoucích výhod na trhu práce, slábne u mnoha dalších žáků, zdaleka ne všichni jsou orientováni na špičkový výkon. Dříve děd nechal otce vyučit a ten šel do města jako řemeslník, syn se už učil ve městě a stal se úředníkem, pravnuke již bral gymnázium jako svůj osud a možná mohl jít na universitu. Dnes to nefunguje, protože vzdělání automaticky neposouvá výš. Ať už skutečně nebo jen ve svých představách, mají žáci zajištěn vcelku pohodlný život, tak jako tak. Při představě budoucí práce stále více hledí na to, aby je bavila a uspokojovala¹⁸. A podobným pohledem se mnozí žáci začínají dívat i na školu a vzdělávání.

Zjednodušeně lze říci, že soubor všech výše uvedených a ještě dalších změn ve společnosti¹⁹ vede k tomu, že se motivace k výkonu v práci, a nutně také ve škole, mění. Přesouvá se od motivace negativní: strach²⁰, trest, špatná známka k motivaci pozitivní: radost, uspokojení, seberealizace, dobrý pocit z výsledku.²¹

¹⁵ Listina základních práv a svobod, Hlava čtvrtá, Článek 30, Odstavec 1

¹⁶ V Anglii ve Francii či v USA byla povinná školní docházka zaváděna mnohem později, již v mnohem demokratičtějších podmínkách.

¹⁷ Ve studii *Beyond Current Horizons* (viz dále) se zvažuje, že pro takové žáky bude třeba vytvořit zcela jinak koncipovanou školu.

¹⁸ Kromě zájmu o lukrativní obory jako je právo a stomatologie, je trvale vysoký zájem uchazečů o vysokoškolské studium, např. o obory velmi „nelukrativní“: sociální práce či speciální pedagogika.

¹⁹ Např. rostoucí podíl volného času a zkracování pracovní doby a prodlužování doby počátečního vzdělávání.

²⁰ Nepochybně i současní žáci trpí strachem, ale z jiných věcí. Ať už to je globální kapitalismus, totalita byrokracie, změny klimatu, neúspěch při hledání partnera nebo třeba konec světa. Tyhle strachy ale těžko pomohou s motivací ke studiu. Pro školu to ostatně zpravidla nejsou ani relevantní témata.

²¹ Takový přístup ostatně podporují i moderní psychologické výzkumy, které ukazují, že extrémní podoba negativní motivace – strach a stress – dokonce blokuje ty části mozku, které jsou za učení zodpovědné a učení tak vlastně znemožňuje, a na druhé straně samotný proces učení je pro člověka, stejně jako pro zvířata (nebo alespoň jejich mláďata) uspokojující sám o sobě (vytváří produkci endorfinů). Viz např. Pavel Kopřiva, Jana Nováčková: Respektovat a být respektován

Problém je, že škola na tyto změny reaguje příliš pomalu, rozhodně pomaleji než trh práce, a často i nesprávně. Zůstává stále v zajetí starých postupů, stále příliš spoléhá na negativní motivaci žáků k učení i kázni.

Škola málo vnímá, že stále se snižující účinnost negativní motivace má hluboké společenské, na škole nezávislé příčiny. Často hledá vinu v rodinách, ale i ty jsou součástí celospolečenského vývoje. Snahy zavést do škol poměry, které tam panovaly před deseti, dvaceti či dokonce padesáti lety, nutně musí narazit na změněnou realitu.

5. Síla peněz a fetišizace konkurenceschopnosti

Trvalým posunem ve společnosti je rostoucí moc a hodnota peněz. My v postkomunistických zemích jej prožíváme dramatičtěji, protože změny zde proběhly neobyčejně rychle. Peníze se staly univerzální hodnotou nejen v ekonomice, kam patří, ale zasahují stále více i do „ostatního“ života společnosti. Nebo, jinak řečeno, ekonomika a ekonomické zájmy posilují, objevují se a působí zřetelně i tam, kde jsme na ně nebyli zvyklí. Vzdělávání, školství a školy nevyjímaje.

Současná vzdělávací politika vychází téměř výhradně z ekonomického rozměru výsledků vzdělávání. Jako by jediným smyslem vzdělávání bylo posilování konkurenceschopnosti. Vláda České republiky i Evropská unie se chovají v této věci zcela stejně. Pokud už se do vzdělávací politiky promítají např. kulturní tradice, vzdělání jako hodnota sama o sobě, tak jen jako další předpoklad konkurenceschopnosti (výchova k demokracii, soudržnost společnosti apod.) anebo z pouhé setrvačnosti (výuka dějin české literatury). Vzdělání se na úrovni státu chápe jen (!) jako zdroj konkurenceschopnosti země na světových trzích a na úrovni jednotlivce jen (!) jako zdroj jeho konkurenceschopnosti na trhu práce. Zajímavé je, že takové pojetí vzdělávání proniklo během posledních asi patnácti let do veřejného prostoru a nakonec i do školství jaksi potajmu a nepozorovaně. Bylo „přijato“ bez veřejné diskuse a dostatečné reflexe.

Omezené chápáním vzdělání jako pouhého ekonomického kapitálu pak celkem logicky mění i obsah pojmu vzdělávání, rezignuje se na vše, co není utilitární. V mnohých oficiálních dokumentech je pak už obtížné zjistit, v čem se vzdělávání liší od přípravy pro trh práce, pro povolání, od výcviku k odbornosti. A pokud vzdělávání odepřeme jiný rozměr, je zcela přirozené, že se začne řídit požadavky ekonomiky a jednotlivých podniků, a to dokonce často krátkodobými či krátkozrakými. Ať už lokálně, u nás třeba na krajské úrovni, či globálně na úrovni národní či nadnárodní. Na krajské úrovni se střední školství podřizuje zájmům místních podniků, které žádají více učňů, přitom perspektiva těchto podniků není jasná ani na dobu jejich vyučení, natož aby se zajímaly, co takový učeň bude dělat za dvacet, třicet či čtyřicet let. Stát podporuje technické a přírodovědné obory vysokých i středních škol, ale ani zde není jasný dlouhodobý vývoj. A to vše se děje zcela bez ohledu na to, že představy občanů, žáků, rodičů, studentů jsou jiné. Trvale klesá zájem jak o učňovské obory, tak zájem o studium na přírodovědných a technických oborech vysokých škol. Stát se ale chová, jako by vzdělání bylo výhradně veřejným statkem, který je pod jeho kontrolou a může jej „rozdávat“, jak uzná za vhodné. Občané však vnímají vzdělání spíše jako statek soukromý a jako své

právo²² a snaží se najít pro sebe či pro své děti vzdělání druhu a úrovně podle svých představ, a to nezávisle na vůli státu.

Zatímco u předchozích změn ve světě a společnosti jsme se pozastavovali nad tím, že škola reaguje málo a pomalu, zde naopak **problém** spočívá v tom, že se škola ekonomickým zájmům přizpůsobila snadno a příliš. To jen dokládá sílu ekonomiky. U nás populární kniha Konrada Liessmanna *Teorie nevzdělanosti*²³ je z velké části líčením a kritikou změn, ke kterým působením ekonomických zájmů ve školství a vzdělávání došlo, a to zejména v oblasti humanitního vzdělávání. Řešení ovšem nenabízí.

Ostatní

Pět výzev pro školu, které jsem uvedl, si rozhodně nedělá nárok na úplnost. Je řada dalších problémů a změn ve společnosti, se kterými je nebo brzo bude škola konfrontována a u kterých není zatím jasné, jak se k nim má postavit. Nejvážněji nás zasáhnou ty, o kterých ještě nevíme. Uveďme ale ještě velmi stručně některé, o kterých víme:

Za pozornost rozsáhlá anglická prognostická studie *Beyond Current Horizons*²⁴. Ta se mj. věnuje demografickému vývoji (stárnutí populace) a jeho sociálním dopadům a důsledkům pro školu.

Za zmínku stojí i úvahy o tom, jaký dopad mohou mít na budoucí školu výsledky výzkumu v neurovědách v oblasti učení, případně i nové výdobytky farmaceutického výzkumu. Budou to školy nebo někdo jiný, kdo je bude schopen využít?

Mezi možnými scénáři studie budoucího vývoje *Beyond Current Horizons* uvádí i takový, který předpokládá silný odklon od současného individualismu směrem ke společným cílům, společné práci, společným výsledkům, příklon ke kolektivismu.

Mění a diferencuje se fungování, forma a tedy i výchovné působení rodiny. Škola zatím nemá jasno v tom, zda má (může, musí) kompenzovat případy, kde výchovná funkce rodiny selhává, ani v tom, zda má (může, musí) zasahovat v případech, kde se sdílené hodnoty společnosti a školy dostávají do rozporu s hodnotami rodiny (případ sexuální výchovy nebo burky). Jisté je, že některé nevychované (neukázněné a neukáznitelné) děti jsou dnes mnohde překážkou dobrého fungování školy a následně také dobrého fungování jakékoliv pospolitosti (rodinné, partnerské, pracovní, občanské).

Dochází také k diferenciaci „životních cest“. Rozdělení života do třech navazujících fází: vzdělávání, práce, důchod (odpočinek) se stává minulostí, jednotlivé fáze se nepochybně

²² Listina základních práv a svobod, článek 33 (1) Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon. (2) Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.

²³ Konrád Paul Liessmann: *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*, přeložila Jana Zoubková, Academia, edice 21. století, Praha 2008.

²⁴ Rozsáhlý výzkumný projekt uskutečněný ve Velké Británii z roku 2009, jehož cílem bylo pokusit se předpovědět možné scénáře vývoje vzdělávání do roku 2025 v co nejširším kontextu možných společenských změn. Základem bylo více než 60 odborných studií zpracovaných stovkou výzkumníků a expertů, realizováno bylo více než 2000 konzultací a řízených rozhovorů s rodiči, učiteli, mladými lidmi, zástupci podniků atd. Autoři projektu stanovili čtyři základní principy pro další práci: 1. cílem pohledu do budoucnosti vzdělávání je vyvracet zažitě mylné představy, 2. budoucnost není definována jen technologiemi, 3. vzdělávání zahrnuje širokou paletu bezodkladných úkolů směrem k mladým lidem a společnosti, 4. přemýšlení o budoucnosti vždy zahrnuje přemýšlení o hodnotách a o politice. Výsledkem projektu je obsáhlý soubor odborných materiálů a studií a dále soubor šesti možných scénářů pro budoucnost ve vzdělávání. Viz <http://www.beyondcurrenthorizons.org.uk/>.

budou stále více střídat a prolínat. I na to by měla škola, pokud si chce zachovat svou funkci a význam, děti připravovat.

Co bude se školou dál?

Změny ve světě a společnosti, z nichž některé jsem popsal, již dnes zasahují do fungování školy velmi podstatně. Jde o změny, které mění postavení školy mezi ostatními institucemi, přístup a postoje žáků, rodičů nebo i učitelů, mění potřeby, kvality a možnosti žáků. Tyto změny budou dál pokračovat, a budou rychlejší a hlubší.

Narůstající problémy školy jsou většinou přímým či nepřímým důsledkem těchto změn, přesněji řečeno jsou důsledkem toho, že na rychlé a hluboké změny v okolním světě škola reaguje pomalu, neadekvátně, nesprávně, často brání status quo. Změny pokládá spíše za problém než za výzvu.

Otázkou je, zda současná škola může takové změny vůbec přijmout, reagovat na ně. Osobně se domnívám, že historicky ve školách a školství vznikly mechanismy, které přijetí dostatečně hlubokých změn brání. A zabrání. Pokud se však škola nezmění, problémy školy budou narůstat. V řadě jiných zemích (Dánsko, Finsko, Ontario, Singapur) je situace lepší než u nás, nikoliv však růžová.

Vzdělání ovšem patří k nejvyšším hodnotám. V každé civilizované společnosti vždy vzdělání lidé požívali úcty, protože viděli dál než ti méně vzdělání a byli nositeli rozvoje a pokroku. To se, věřím, nezmění. A tak poptávka po skutečném vzdělání a dobrém vzdělávání bude spíše růst než klesat. Bude ale jiná než dnes. A pokud tuto poptávku nebude umět uspokojit škola či státem řízené, regulované a financované školství, bude naplněna mimo školu. Rodiče budou pro své děti hledat lepší řešení. A to může podpořit proces, který jsme popsali ve druhé změně. Může to vést k tomu, že části vzdělávání, které dnes pokládáme za doménu školy, budou postupně vyvedeny jinam. Jistě to nebude jen k dobrému.

* * *

Budeme si muset znovu odpovědět na otázky:

1. Proč se vzděláváme a k čemu vůbec je „vzdělání“?
2. Co má být obsahem „vzdělání“?
3. Kdo o tom má rozhodovat?
4. Jak má vzdělávání probíhat, jak „učit“?
5. Jakou roli ve vzdělávání má hrát škola?